

Tidsskriftet

DEN NORSKE LEGEFORENING

Tryggve Gran – Norges første flygerhelt

MEDISINSK HISTORIE

CARL SEVERIN ALBRETSSEN

Avdeling VI (forskning og undervisning)
Aker sykehus Klinikk for psykiatri
Sognsvannsveien 21
0320 Oslo

Tryggve Gran (1889 – 1980) vokste opp i et bergensk patrisiermiljø der keiser Wilhelm II av Tyskland var en velkommen gjest. Som ung mann møtte Gran stor imøtekommenhet fra sivile og militære myndigheter i Norge og England. Han kom i 1910 med som skispesialist på Robert Scotts andre sydpolsferd. Gran opplevde konkurransen mellom Scott og Roald Amundsen som en byrde, og ble satt utenfor sydpolsteamet til Scott. Etter hjemkomsten utdannet Gran seg som flyger i England og Frankrike.

Tryggve Gran foretok den første luftferd over Nordsjøen 30. juli 1914, like før den første verdenskrig brøt ut. Fra 1916 deltok han som krigsflyger på engelsk side både over London og på Vestfronten, og ble dekorert med Military Cross.

For å forstå Tryggve Gran er det vesentlig å påpeke at hans far døde mens gutten var midt i den følsomme ødipaltiden. Da han var 11 år, døde hans eldste søster. Gutten ble sendt på privatskole i Sveits. Atskillelsen fra venner og familie må ha vært vanskelig, men Gran idealiserte elevtiden der. Fortrenge følelser fra ødipal- og latenstiden fikk sannsynligvis utløsning i hasardiøse aktiviteter, hvor selvdestruksjon lett kunne ha blitt virkelig.

Tryggve Grans spennende bøker gav inspirasjonen til denne artikkelen, og hans eventyrlige liv er virkelig verdt en omtale. Det er vanskelig å forstå hvordan en mann som ham kunne havne i Vidkun Quislings parti under den annen verdenskrig. Gran hadde som deltaker i Robert Scotts andre ekspedisjon i Antarktis i årene 1910 – 13 og som krigsflyger i den første verdenskrig satt sitt liv inn for England.

Tryggve Grans forfatterskap på i alt 12 bøker danner hovedgrunnlag for artikkelen. Han førte daglig detaljerte opptegnelser over sine opplevelser. Hans liv og personlighet kan gi grunnlag for flere psykologiske betraktninger.

Biografi

Jens Tryggve Herman Gran ble født i Bergen 20. januar 1889. Oldefaren var kjøpmann og stabskaptein Jens Berle Gran (1758 – 1828), som grunnla Laksevaag Verft. Skipsverftet ble ført videre av sønnen Herman og sønnesønnen (Tryggves far) Jens (1828 – 94), en skipsbygger av stort format. Hans skarpseilere var viden kjent (1). Tryggve var yngstemann, han hadde en halvsøster og en søster (fig 1). Foreldrene var mye på reise, og da var dadlaen, Gitta, hans faste punkt. Faren døde da sønnen bare var fem år gammel.

Figur 1 Tryggve som familiens midtpunkt i 1892 (7)

På folkeskolen var Tryggve vilter og impulsiv og ble utvist (2). Senere begynte han på privatskole. Der fikk han smake spanskkrøret av rektor Edvard Isak Hambro (1847 – 1909), som enkelte ganger fikk assistanse av sønnen Carl Joachim (1885 – 1964), senere

stortingspresident (3). Hans halvøster Johanne giftet seg med den kjente kirurg og seilerentusiast Johan Mohr Friele (1866 – 1927). Tryggve beundret svogeren og ønsket å bli lege, han også! Johanne døde av et maveonde bare 22 år gammel. Samme år, i 1900, besluttet familien at Tryggve skulle på pensjonatskole i Sveits, der en bekjent fra Bergen hadde vært i sin ungdom. Her lærte Tryggve å sparke fotball og å snakke fransk og tysk. Etter ett år var han tilbake i Bergen, men svært rastløs. Han likte seg best i fjellet, der han og kameratene bygde hytte og nøt friheten fra skolens tukt.

Keiser Wilhelm II (1859 – 1941) av Tyskland var en velsett gjest i Bergen. I 1903 fikk Tryggve Gran hilse på keiseren hjemme hos en av sine venner. Det gjorde et dypt inntrykk på 14-åringen. Han og en kamerat lurte seg om bord på et tysk marinefartøy i Bergen havn. Fra da av ville Tryggve bli sjøoffiser. Familien skaffet ham privatundervisning på Lillehammer for at han skulle få god nok eksamen fra middelskolen. Han var en ivrig skiløper, og som 16-åring hadde han en lang tur i fjellet med selveste skikongen Lauritz Bergendahl (1887 – 1965) (4). Utdanning som marineoffiser krevde en forutgående sjøtjeneste i handelsflåten. Tryggve Gran fikk hyre på seilskipet *Thorleif*, som gikk i fart mellom Europa og Sør-Amerika. Gran stod tiden ut som dekksgutt og ble sjøkadett i Horten i 1907. Her traff han nordpolsfareren marinekaptein Hans Baumann (1870 – 1932). Men han hadde ingen fremtid som offiser, trodde han, bare tre av ti fikk fast ansettelse. Han og en kamerat leverte blankt til eksamen og strøk.

Polarlivet

Tryggve Gran tenkte nå på å bli student, men ble isteden fotballspiller i Oslo-klubben Mercantile. Dette fotballaget var den gang rygggraden i det norske landslaget. Gran var med på vårt første møte med svenskene i 1908 – laget tapte hele 11 – 3! Gjennom bekjentskaper kom han i kontakt med sydpolsveteranen Carsten Borchgrevink (1864 – 1934), den første som overvintret på fastlandet i Antarktis, og Fridtjof Nansen (1861 – 1930). Han oppsøkte Roald Amundsen (1872 – 1928), og trengte seg inn i jernbanekupeen til sydpolsfareren sir Ernest Shackleton (1874 – 1922) da engelskmannen skulle holde foredrag i Oslo (5). Shackleton hadde på dette tidspunkt vært bare 200 kilometer fra å nå Sydpolen. Alle, bortsett fra Amundsen, lyttet alvorlig til den unge bergenser, som begeistret brukte sin farsarv på å bygge en ishavsskute ved det båtbyggeriet i Hardanger som også hadde bygd Gjøa (6).

I 1910 var marineoffiseren og sydpolsfareren Robert Falcon Scott (1868 – 1912) i Norge for å prøve ut motorsleder på Fefor i Gudbrandsdalen. Nansen hadde anbefalt Scott å ha med seg en norsk skiløper på sin kommende ekspedisjon. Nansen nevnte Tryggve Gran som en habil representant (7). På Fefor viste motorsleden sin styrke, men akk – akselen røk! Gran tok akseldelene i ryggsekken og strøk av gårde på ski til smeden og returnerte samme dag med en sveiset aksel! Ekteparet Scott beundret denne prestasjonen. Robert Scott overtalte Gran til å bli med på sin ekspedisjon til Antarktis. Etter kort betenkningstid oppgav Tryggve Gran sine egne planer og valgte, som Carsten Borchgrevink, å delta under Union Jack. Like før han drog til England, gikk Gran opp til artium som privatist og bestod – til alles forundring!

17. mai 1910 stilte Gran om bord på fartøyet *Terra Nova*, som lå i London. Her traff han Scotts nestkommanderende, løytnant Edward "Teddy" Evans (1881 – 1957), en senere berømt admiral i the Royal Navy (8). Samme dag var Gran i audiens hos kong Haakon (1872 – 1957) på Buckingham Palace og fikk med seg en norsk vimpel som gave fra dronning Maud (1869 – 1938). De var i London for å delta i begravelsen til dronningens far, kong Edward VII (1841 – 1910). Scott sendte Gran til Louis Blériot (1872 – 1936) i Frankrike for å undersøke om flyoperasjoner i Antarktis var tilrådelig. Bleriot var den første som i 1909 fløy over Den engelske kanal. Han frarådet slike forsøk. Dampskipet *Terra Nova* hadde en dramatisk overfart fra Australia til Sørishavet, men de 38 ekspedisjonsdeltakerne kom frem til fastlandet i Antarktis med utstyr, bikkjer og ponnier (fig 2). Enkelte av de engelske

ekspedisjonsmedlemmene var skeptiske til en utlending som Gran. På spørsmål svarte Gran at han ville være med på engelsk side hvis England uforskyldt kom i krig (2). Han fikk tilnavnet Trigger (pull the trigger = trekke av).

Figur 2 Terra Nova i Antarktis i 1911 (8)

Figur 3 Kaptein Scotts grav i Antarktis 1912 (9)

På vei hjem fra New Zealand via USA møtte Tryggve Gran flere styrtrike menn fra Australia og Amerika. I England fikk han dem til å støtte Ernest Shackletons kommende sydpolsekspedisjon med betydelige midler (10). Shackleton hadde planer om å dra tvers over sydpolsplatået og ville ha Gran med seg. Sammen med andre deltakere fra Scotts ekspedisjon ble Gran dekorert med the Polar medal av kong Georg V (1865 – 1936) på Buckingham Palace. På Slottet i Oslo fikk han senere foretrede for kong Haakon for å forklare situasjonen omkring Roald Amundsens brev til kongen. Dette brevet var blitt sendt via vanlig postgang til majesteten! Kongen var i strålende humør og husket godt deres forrige møte i London (10). Han fikk lirket ut av den unge bergenser at han nå ville bli flyger. Gran sa derfor fra seg tilbudet fra Shackleton, som senere drog til Antarktis med skuten *Endurance* (11). Fartøyet ble skrudd ned av ismassene, og ekspedisjonen mislyktes.

Roald Amundsen hadde i et kort telegram nådd frem til Robert Scott i Melbourne med beskjed om at han også var på vei til Antarktis (9). *Terra Nova* støtte på *Fram* mens den lå i Hvalbukta og losset gods over på isen. Nordmennene var svært gode skiløpere, engelskmennene hadde liten trening med slike "wooden planks". Hvem ville komme først til Sydpolen? Scott var ikke forberedt på et kappløp. Hver tredje deltaker hadde vitenskapelige undersøkelser som sitt hovedoppdrag. Alle hadde trodd at Roald Amundsen var på vei mot nord, han hadde lånt *Fram* av Nansen for å komme nærmere Nordpolen enn det Nansen tidligere hadde oppnådd. Amundsens tilstedeværelse skapte nok misstemning blant engelskmennene, men få viste følelsesmessige reaksjoner. Tryggve Gran ble så forbauset over Amundsens tilstedeværelse at han glemte å skrive i dagboken! Gran mislikte å måtte konkurrere med nordmenn og det norske flagg (5, 9). Inne i seg forbannet han Amundsen (7), og da Scott og følget drog mot Sydpolen, "hatet" Gran nordmannen (6). Nå forstod han hvorfor Amundsen hadde vært så knapp og avvisende overfor ham og unngått

Scott da Scott var i Norge for å prøve sine mekaniske sleder. Som vi vet frøs Scott og hans følge i hjel på tilbaketuren fra Sydpolen, der det norske flagg allerede vaiet. Tryggve Gran var med i leteekspedisjonen som fant teltet med de døde engelskmennene (fig 3). Tilfeldigvis fant Gran et brev til kong Haakon i en finnesko (8). Amundsen hadde reist et telt på Sydpolen og bedt Scott om å bringe brevet videre i tilfelle de norske sydpolsfarerne skulle omkomme på tilbaketuren til *Framheim*.

Første flytur over Nordsjøen

På båtturen fra New York til England hadde Tryggve Gran truffet flygeren og skuespilleren Robert Lorrain, den første som fløy over Irskesjøen. Lorrain priste luftfartens gleder, og nordmannen ble interessert (10). Lorrain mente at et ”hopp” over Nordsjøen eller Middelhavet ville være av grunnleggende betydning for en atlantehavsflyging. Det varte ikke lenge etter tilbakekomsten fra Antarktis i 1913 før Tryggve Gran traff en engelsk marineoffiser som hadde en sønn som var flyger. Gran havnet fluksens opp i cockpiten. Det første forsøket endte med at flyet havnet med hjulene og piloten med beina i været! Nå fulgte flykurs både i England og i Frankrike. 17. mai 1914 deltok Gran i en flyoppvisning over Paris og utførte looping og ryggflyging, som den første skandinav.

Blériot bygde og solgte fly. Gran investerte hyren fra antarktisekspedisjonen og kjøpte *áa Flotte*, et fly som hadde en motor på 80 hestekrefter (fig 4). Prisen var 1 200 pund. Blériot frarådet et tokt over Nordsjøen, bensintanken var for liten! En ekstratank ble koblet til, flykroppen ble demontert og fraktet til Cruden Bay i Skottland – utgangspunktet for flyturen. Kontakter innen den norske marine, den keiserlige tyske marine og det engelske admiralitet skulle sende værmeldinger. Alle disse hjelperne trakk seg fra oppdraget (10, 12). Den internasjonale politiske situasjon var kommet i høyspenn etter at keiser Franz Joseph av Østerrike-Ungarn hadde erklært Serbia krig olsokdagen 1914. Dagen etter, 30. juli klokken 18, var den siste med sivil lufttrafikk over Storbritannia. Gran hadde ikke mye tid før han måtte av gårde. Været var dårlig, men radiostasjonen i Bergen hadde sendt et værvarsel som var rimelig brukbart. 30. juli klokken 13 bar det av sted (6). Tåke og skiftende vindstyrke gjorde overfarten svært vanskelig, men etter fire timer dukket Norge frem, og ti minutter etterpå landet *áa Flotte* på Jæren. En bedrift i verdensklasse var gjennomført, men begivenheten ble overskygget av rapportene fra den første verdenskrig. Flyet fikk senere sin hedersplass på Norsk Teknisk Museum (13). Aviseier lord Northcliff (1865 – 1922) hadde sendt med en fersk Daily Mail til dronning Maud, som altså ble den første i verden som mottok en slik luftpostsending! Grans mor var den første som fikk gledesmeldingen, så fulgte kong Haakon, lord Northcliff og Grans venner som var blitt igjen i Skottland.

Figur 4 Gran ved *Ça Flotte* i 1914 (12)

Samme år, i 1914, ble Tryggve Gran premierløytnant i Det norske flyvevæsen, som det het den gang. Han husket det han hadde lovet sine engelske venner og meldte seg frivillig til Royal Air Force. Han ble avvist fordi han var norsk statsborger. Gran gav seg ikke så lett. Han hadde sine kontakter i begge lands forsvarsdepartementer og kom seg til England og Frankrike for å studere forsvar mot luftangrep. I 1916 ble han attachert det britiske flykorps, men måtte melde seg ut av norsk tjeneste for å bli britisk offiser i Royal Air Force (14). Under dekknavnet Teddy Grant fra Canada tjenestegjorde han i luftforsvaret av London, senere på Vestfronten, med flyangrep og nattokter mot tyske stillinger og byer.

Bare ...en gang unnslo han seg flyangrep mot fienden. Det var da etterretningen meldte at keiser Wilhelm ville komme på besøk til en by ved fronten. Gran forklarte at han kjente keiseren personlig. Det ble akseptert og resulterte i "en kongelig dinér med generalen" (6). Gran ble senere alvorlig såret og sendt til et frontlasarett. Hans replikk til en engelsk sykepleier er viden kjent: "Varm meg!" – Og hun gjorde det (6)! Etter at han var restituert, ledet han en luftskvadron i forsvaret av London. I september 1918 avanserte Gran til major (fig 5) og ble sendt til Arkhangelsk, der engelskmennene hadde en enklave som de forsvarte mot bolsjevikene. Gran var rystet over kommunistenes behandling av sine fanger, øyne ble stukket ut og tunger skåret av. Han ble kalt tilbake til England 7. november 1918 – fire dager før avslutningen av krigen.

Figur 5 Gran som major i RAF i 1918 (12)

Ekteskapet i England fra 1917 (14) endte med skilsmisse i 1921. Han giftet seg på ny i Norge i 1923 (1) og fikk to døtre. Familiebåndene hindret ikke Gran i nye hasardiøse oppgaver i luften. I 1919 deltok han i konkurransen om å bli den første til å fly over Atlanterhavet. Daily Mail hadde satt opp en pris på 10 000 pund. Gran fikk permisjon fra RAF. Han hadde ikke fløyet de kjempestore Handley Page-maskinene med 1 500 hestekrefter og hadde ikke noen tro på at han ville ha samme flaks som på turen over Nordsjøen. Lokket av stor økonomisk vinning og enda større berømmelse slo han likevel til (6). Ut fra St. Johns på Newfoundland mislyktes de to første konkurrentene, men så dukket det opp to britiske flygere, som med en Vimy-maskin stakk av gårde før Grans fly fordi de fikk en gunstigere vindretning. Vimy-maskinen landet i Irland. Det britiske luftfartsministerium beordret så flyet med Gran til å konvoiere det britiske luftskipet R 101 på dets siste etappe til New York. Grans fly kom ut i stormvær og en motor havarerte. De greide med nød og neppe å ta seg frem til Nova Scotias nordkyst, der verdens største fly braste i bakken. To uker senere reiste Gran tilbake til England – med skip.

Tryggve Gran førte det første fly fra London til Kristiania i 1919 (1). Han hadde hatt hell ved spillebordet i Monte Carlo og fikk kjøpt et fly med en 160 hestekrefters maskin fra et av krigsdepotene i England. Flyet ble svært billig fordi en venn av Gran hadde reddet depotsjefens liv under en luftkamp på Vestfronten!

Gran drev i flere år en omflakkende virksomhet som flyger, forfatter og foredragsholder fra Sahara til Nordishavet. Han havarerte med flere fly, men det var på motorsykkel i London 17. mai 1921 at han fikk beinet sitt knust. Året etter gikk han på ski i fjellene på Svalbard sammen med eliteløperne Thorleif Haug (1894 – 1934) og Jacob Tullin Thams (1898 – 1954). Grans store plan var nå å bruke fly i polarområdene. Igjen kom Roald Amundsen først! Som vi vet, omkom Amundsen og hans flymannskap i Nordishavet i 1928. Det ble Tryggve Gran som om bord på *Veslekari* ledet den første leteaksjon etter flyet *Latham*, som Roald Amundsen hadde brukt for å komme italieneren Umberto Nobile (1885 – 1978) til unnsetning.

25-årsjubileet for Blériots kanalflukt ble feiret med en flyreise Nordsjøen rundt i 1934. Fokker-maskinen med Ole Reistad (1898 – 1949) ved spaken og Tryggve Gran om bord hadde en motor som var over åtte ganger sterkere enn *åa Flotte* fra 1914. Flyreisen gikk fra Oslo via København, Berlin og Paris til London. I Tyskland støtte Gran på en tysk flyger som han hadde skutt ned i krigens dager. Navnet var Herman Göring (1893 – 1946), den senere marskalk for die Luftwaffe. Den britiske luftfartsminister syntes Gran snakket et utmerket engelsk: "De må ha vært i England tidligere!" Også denne gang landet et fly med Gran på Jæren, der bonden Laurits Reve var den første til å ønske ham velkommen, akkurat som 20 år tidligere! Dronning Maud fikk på ny en fersk Daily Mail av Gran på slottet i Oslo (6).

Tryggve Gran gjennomførte omfattende foredragsturneer om flyfart og polare temaer i folkeakademiene i Norge. Det fortelles at han på en fest etter et foredrag i Brevik plutselig reiste seg og utbrøt: "Jeg har glemte å gratulere dronningen (Maud) med fødselsdagen." Så ilte han til telegrafstasjonen før den stengte.

Gran gav ut i alt 12 bøker. De 75 anmeldelsene av de sju bøkene fra Gyldendal i Oslo var så å si enstemmige i at skildringene om vennskap og mannsnot var friske og spennende. *Hvor sydlyset flammer* (9) "var noe av det mest gripne" som Johan Falkberget (1879 – 1967) hadde lest. Boken kom i 2 200 eksemplar og ble oversatt til dansk. *Under britisk flag* (14) ble trykt i 5 000 eksemplar og oversatt til engelsk. Bøkene ble i hovedsak anbefalt gutter og ungdom.

Hele forsiden på Aftenpostens morgennummer lørdag 29.7.1939 dreide seg om den første nordsjøturen. Redaktøren roste Grans heroiske innsats. Stavanger feiret jubileet med Tryggve Gran og hans døtre til stede. En to tonns rullestein fra fjæra nær landingsstedet var fraktet til flyplassen. Det var idrettsarrangement, musikkorps og offisielle taler ved høytideligheten. Et unisont *Ja vi elsker* avsluttet seremonien. Ved festen om kvelden på Sola

strandhotell ble Gran overrakt Stavanger flygerklubbs hedersmedalje, Methusalemmedaljen (Han ble jo nesten 91 år!) I Oslo holdt direktør Philip Pedersen ved Norsk Teknisk Museum tale og bekranset *åa Flotte* akkurat 25 år etter avreisen fra Skottland.

Den annen verdenskrig og rettsoppjøret etter krigen

Aftenposten brakte lørdag 29.7. 1944 et intervju med Gran. Det tok nesten en hel side og gjengav den historiske begivenheten 30 år tidligere. Det eneste som var nytt var Postverkets minnefrimerke (fig 6). I *Arbeidernes leksikon* er Tryggve Gran satt i forbindelse med fascistiske retninger i Norge (15). Fra Stiklestad-stevnet olsok 1944 refererte Aftenposten 31.7. 1944 Vidkun Quislings hovedtale. På samme stevne ble Tryggve Gran hedret for sin nordsjøflyging. Føreren (Quisling), landbruksministeren og representanter for okkupasjonsmakten var til stede. Gran takket: "Ut av tåken ser jeg Nasjonal Samlings kamp for det nye Norge." Andre talere var stolte over å ha Tryggve Gran som kampfelle (medlem av NS).

Figur 6 Minnefrimerket for nordsjøferden i 1914

Aftenposten 3.8. 1944 (kong Haakons fødselsdag!) kunne bringe melding om at Gran var blitt hyllet av Postverket dagen i forveien. Fra postdirektørens tale kan vi sakse: "Tryggve Gran var blitt spurt i januar 1944 om han hadde noe å innvende mot utgivelsen av frimerket. Svaret var: "Mitt samtykke er en selvfølge." Frimerket burde ha kommet til 25-års jubileet i 1939. Grans bedrift ble ikke da verdsatt etter fortjeneste." (Et spark til det politiske system før krigen.)

I rettssaken mot Tryggve Gran i 1948 benektet han at han hadde vært medlem av NS (Aftenposten 9.11. 1948). Han hadde holdt radioforedrag om Herman Göring for å hjelpe de norske flygerne som var skutt ned over Tyskland. Referatene fra stevnet på Stiklestad var blitt sterkt forvansket av nazistene.

Grømstad-posten og Grimstad adressesetidende i november 1948 hadde fyldigere referater. Tiltalen lød på følgende anklager: 1. Tiltalte hadde stilt seg til rådighet for tyskerne i Valdres i 1940 og ledet en fangebataljon av norske soldater for å rydde vei for sivilbefolkningen. 2. Tiltalte hadde ment at norske flygere hadde meldeplikt (slik at de ikke forlot landet). 3. Han hadde æret de norske legionærene (på Østfronten på tysk side). 4. Hadde i 1943 slått ned en skipsreder som hadde karakterisert ham som en pøbel og skandalemaker. Mannen hadde brukket kjevebeinet. Gran hadde villet hindre at mannen

fikk rettsbeskyttelse. 5. Hadde i telegram til Quisling i mai 1944 ønsket at Gud ville bevare Føreren, hadde vært NS-medlem (nr. 16 668), signert brev med "heil og sæl" og skrevet NS-propaganda. 6. Hadde fått æreslønn av NS-myndighetene. (Aktuelt var han ubemidlet med hustru og liten sønn – ingen inndragning kunne komme på tale.) 7. Det forelå psykiatrisk erklæring av legene Leikvam og Lofthus. Den gikk ut på at Gran ikke var sinnssyk, men led av varige svekkede sjelsevner.

Blant vitnene var oberst Gudbrand Østbye (1885 – 1972), brigadesjef for de norske styrkene i Valdres i 1940. I en bok om disse kamphandlingene fortelles det om en navngjeten nordmann som var nazist og som hadde sittet i kakebu mistenkt som spion. Denne mannen var sluppet fri i slutten av april 1940, opptrådte nesten som sjef for fangeleirene og trengte 300 soldater til å rydde snø for bøndene i Hemsedal. Få bet på den kroken (16). Denne mannen var Tryggve Gran.

Tiltalte, som hadde sittet i varetektsfengsel i 13 måneder, fortalte at det som hadde knuget ham i fengselet, var å bli tatt som landsforræder. Han var forlovet i 1940 og hadde vært svært nervøs etter hendingene i Valdres. Han hadde vært redd for å bli sendt til tysk fangeleir fordi han hadde vært major i RAF. Han trengte beskyttelse og gikk til den senere minister i Quislings regjering, Albert Hagelin (1882 – 1946). NS lovet å hjelpe ham. Gran hadde vært skuffet over ikke å få stilling i flyvåpenet før krigen. "Hadde jeg fulgt Kongen (Haakon 7), hadde jeg fått toppstilling i England."

Da Norge ble invadert i 1940, sendte Winston Churchill (1874 – 1965) en engelsk marineoffiser med spesialoppdrag til kong Haakon. Denne marineoffiseren var gift med en norsk kvinne, greide å utføre sitt oppdrag og kom seg med nød og neppe tilbake til England. Mannen var Teddy Evans, Grans kollega fra Antarktis! Evans ble i 1945 adlet for sin innsats for Scott og i de to verdenskrigene (17).

Under rettssaken i 1948 var det også vitner som støttet Gran, som beklaget sin oppførsel overfor skipsrederen. Aktor trakk frem at Gran hadde vært mange gutters ideal. Han hadde fått St. Olav, sendt den tilbake og påkalt offentlighetens oppmerksomhet. Han hadde bygd opp et liv med seg selv som midtpunkt. Han hadde ikke vært sterk i sin NS-agitasjon. Hans vanskelige gemytt og hans nedbrutthet talte til fordel for ham. Forsvareren påpekte at Gran var en sammensatt natur som var vanskelig å trenge inn i. Han var impulsiv og følsom, med tøylesløs fantasi, dertil virkelighetsfjern. Gran ble dømt for sitt medlemskap i NS og for sitt arbeid på NS' flykontor samt for overfallet på skipsrederen. Han ble frikjent for de øvrige anklagepunktene. Dommen lød på halvannet års fengsel og var enstemmig.

Diskusjon

Tryggve Gran vokste opp i en tid preget av store oppdagelser i polarområdene, en rik teknisk utvikling og store politiske omveltninger. Noen av disse ytre påvirkninger kan ha samstemt med indre, ubevisste personlighetsstrukturer hos ham. Omstendighetene omkring farens og søsterens død må ha vært traumatiske. Det ser ut som om sorgen er blitt undertrykt. Både gutten og mannen havnet i handlingens vold.

Hovedspørsmålet, hvordan Gran kunne melde seg inn i Nasjonal Samling, har kanskje flere svar. Etter gjennomlesing av alle Grans bøker er det ikke tegn på direkte sympati med nasjonalsosialistiske ideer. Han var øyensynlig ikke påvirket av den nazistiske propagandaen mot bolsjevismen. Hans opplevelser i Arkhangelsk i 1918 kunne ha ført ham inn på en slik vei. Under rettssaken ble han frifunnet for å ha støttet opp om de norske legionærene på Østfronten. Han hadde imidlertid vært medlem av Fedrelandslaget, der Christian Michelsen (1857 – 1925) og Fridtjof Nansen var blant stifterne. Gran hadde hatt personlig kontakt med begge disse. Fedrelandslaget hadde nok nasjonalistiske trekk og ble av arbeiderbevegelsen bekjempet som en fascistisk organisasjon. Dette kan ha preget

omdømmet av Gran i *Arbeidernes leksikon* (15). Gran var glad i sitt fedreland. 17. mai måtte han alltid feire. Helt nede i Antarktis kom det norske flagg frem på vår nasjonaldag. Muldyret hans fikk sløyfe på nasjonaldagen og en æresrunde med nordmannen (9).

Alle Grans bøker bærer preg av at han søkte eliten. Han ville være i begivenhetenes sentrum. I Norge var Hankø stedet om sommeren. I London gav han lunsj for sin mor på fasjonable Savoy og Barclay. Gran var krass i sin anklage mot underoffiseren Edgar Evans, som fulgte Scott til Sydpolen. Gran mente at underoffiseren ikke kom over synet av det norske flagget på polpunktet, E. Evans ble ifølge Gran en hemske på tilbaketuren og førte til katastrofen for Scott og hans følge (8).

Tryggve Gran fikk i alle år stor støtte av menn i ansvarlige posisjoner. Det virker som om det umiddelbart var lett å være ham til hjelp. Kan det ha vært noe ved den unge Gran – kanskje bar han preg av et farssavn som på en ubevisst måte var lett å dekke for eldre personer som kom i kontakt med ham? Slike samhandlinger kaller psykoterapeuter overføring fra pasienten og motoverføring hos terapeuten. Den unge bergenser skuffet ikke sine velgjørere i første omgang, han satte ofte sitt liv på spill. Hans nærmeste var alltid urolige for hva han i neste omgang ville kaste seg ut i. Han hadde jo vært impulsiv og vilter helt fra barnsbein av.

Svogeren Johan Friele kan ha fungert som et viktig farssubstitutt. Tryggve protesterte da han måtte bli igjen på skolen i Sveits. Slumrende følelser fra farens død i form av savn, tristhet og sinne kan bli skjøvet vekk under slike omstendigheter. De sportslige aktiviteter som han ble med på i Sveits, passet hans lynne som hånd i hanske. Oppholdet på pensjonatskolen ble idealisert i Grans barnebøker (18, 19). Ved en idealisering blir negative følelser holdt i sjakk.

Grans sympati for England var stor (20). Han innså at Norge som sjøfartsnasjon måtte være alliert med England (12). Hans antityske holdning var tydelig (14), og han var sterkt knyttet til sine britiske kamerater. Møtet med den tyske keiser i ungdomstiden satt imidlertid fast. Gran ville ikke bombe et sted der keiseren kunne befinne seg. Grans far døde da gutten var fem år, midt i ødipaltiden etter freudiansk tankegang. Dette kan ha gitt sønnen sterk skyldfølelse i tillegg, som kan ha manifestert seg i form av økt uro i barneskolen og på Vestfronten, der han kunne ha satt keiserens liv i fare.

En handling, "acting out", kan representere en spenningsreduksjon, en "falsk" løsning. Sigmund Freud (1856 – 1939) poengterer at "handlingsmennesker" viser motstand mot å huske og heller vil forlate behandlingen enn å komme inn på den sentrale konflikt. Det blir en kamp mellom å erkjenne og å ville agere ut. Lidelsen blir altså en aktuell kamp, pasienten vil verne seg mot de ubehagelige påvirkningene som kommer både utenfra (fra terapeuten) og innenfra (fortidens påkjenninger) (21).

Alvorlige personlighetsforstyrrelser har åpnet våre øyne for arkaiske ødipalforhold. Pasienter med slike trekk kjemper mot dagens realiteter og søker i fantasien tilbake til en idealtilstand. De kan være selvdestruktive og suicidale (22). Menneskets grenser og grensesetting er også sentrale begreper i dagens psykiatri. En terapeut kan komme for nær eller være for fjern overfor en pasient. En tykkhudet person kan ha like store problemer som en som er for sårbar. Sterk identifisering med forelder av samme kjønn gir barnet stabile grenser (23, 24).

Roald Amundsen og Tryggve Gran har mange likhetstrekk. De mistet sine fedre tidlig og knyttet seg mer til sine daddaer enn til sine mødre. Begge har klare narsissistiske trekk (25). Skuffelsen over ikke å få fast stilling i det norske flyvåpen kan ha preget Grans innstilling til det norske forsvar og via Fedrelandslaget ført ham inn i NS. Teddy Evans nevner også Grans skuffelse i sine bøker (17, 26). Han fremhever at Grans mot, følsomhet og anglofile bakgrunn kostet ham et engasjement i det norske flyvåpen. Gran var Evans' assistent på mange observatorieposter i Antarktis. Unge Gran stod uten å klage i de verste vinterstormer med temperaturer på 60 kuldegrader. Han burde vært en "brigand chief" (røverhøvding)!

Narsissistiske drag kan oppstå etter tidlige kontaktproblemer i morsforholdet og gi menn vanskeligheter overfor kvinner i voksen alder. Gran var gift tre ganger, Amundsen flyktet når det samme antall gifte kvinner ville skille seg for å gifte seg med ham (25)! Både Amundsen og Gran opplevde tragiske år etter sine seire. Var bragdene deres også ubevisst forbundet med en forbudt ødipal triumf over faren (og senere andre rivaler) (27)? Ubevisst skyld kan være kjernedynamikken i en selvdestruktiv atferd. Amundsen og Gran utsatte seg for mange smertelige påkjenninger. For Tryggve Gran ble nok fengselsoppholdet i 1947/48 noe av det verste. Gran kom som regel i skyggen av Amundsen (28). Som Amundsen var han den første som lette etter sin rival i isødet i Nordishavet. Den danske polarhøvding Knud Rasmussen, som vokste opp i et harmonisk hjem, var en formidler alle likte. Han var elsket så vel av eskimoene som danskene (29).

Tryggve Gran fikk mange år etter 1948 til å rehabilitere seg. Han fortsatte med sine foredrag og forfattervirksomheten. Han angret intet. Han "ville ikke gjøre noe annerledes hvis han kunne leve livet om igjen" (6). På siste side i sin siste bok understreker Gran at tiden etter 1935 står for ham som utenfor hans egentlige liv (6). Han skyver nazitiden fra seg, eksternaliserer problemet. Vennene fra første verdenskrig nevner han med general- og admiral titler. Han må ha opplevd at han ikke hadde fulgt helt opp. Å ta dette innover seg ville nok gitt ham en dyp depresjon.

Er det for spekulativt å mene at Gran ble preget av mangel på en grensesettende og vernende far? Først når en sønn er velberget gjennom puberteten, er en far løst fra sin oppgave. I puberteten kan far og sønn ordne opp i flokene som har hopet seg opp. Roald Amundsen og Tryggve Gran led den felles skjebne at fedrene døde på et altfor tidlig tidspunkt. Det er et paradoks at slike dype savn av og til blir formende for mennesker som yter en stor innsats på mange av livets områder. Det er det som i fagspråket betegnes som sublimering, det vil si at menneskesinnet kan omforme vanskeligheter i en kreativ syntese. For Tryggve Gran kan hans foredrag- og forfattervirksomhet ha vært et slikt konstruktivt element. Men det er likevel hans aktiviteter som flyger som vil bli husket.

Ramme 1

Hovedbegivenheter i Tryggve Grans liv

Tabell

1889	Født i Bergen 20. januar
1894	Faren dør
1900	Eldste søster dør og Tryggve sendes på pensjonatskole i Sveits
1903	Hilser på keiser Wilhelm II
1907	Sjøkadett i Horten
1910	Treffer sydpolsfareren Robert Scott
1911	Roald Amundsen når Sydpolen
1912	Scott og hans følge omkommer på vei fra Sydpolen
1914	Tryggve Gran flyr som den første over Nordsjøen
1916	Gran deltar som krigsflyger på engelsk side
1919	Gran flyr det første fly fra London til Kristiania
1928	Leder leteaksjonen etter Roald Amundsen
1939	Feirer 25-årsjubileet for nordsjøtoktet

1944	Deltar på NS-møte på Stiklestad
1948	Står tiltalt for landssvik og dømmes. I de neste 30 årene fortsetter Gran med sine kåserier omkring i Norge om polare temaer og sin pionervirksomhet i luften
1980	Dør hjemme i Grimstad 8. januar

LITTERATUR

1. Bull E, Jansen E, red. Norsk biografisk leksikon. Bd. IV. Oslo: Aschehoug, 1929.
2. Gran T. Slik var det. Oslo: Gyldendal, 1945.
3. Bramsen B, Wain K. The Hambros 1779 – 1979. London: Michael Joseph, 1979.
4. Gran T. Det var engang. I: Friluftsliv. Bind I. Oslo: Blix forlag, 1939: 125 – 48.
5. Gran T. En helt. Kristiania: Gyldendal, 1924.
6. Gran T. Mitt liv mellom himmel og jord. Oslo: Ernst G. Mortensens forlag, 1979.
7. Gran T. Fra tjuagutt til sydpolarer. Oslo: Ernst G. Mortensens forlag, 1974.
8. Gran T. Kampen om Sydpolen. Oslo: Ernst G. Mortensens forlag, 1961.
9. Gran T. Hvor sydlyset flammer. Kristiania: Gyldendal, 1915.
10. Gran T. Første fly over Nordsjøen. Oslo: Ernst G. Mortensens forlag, 1964.
11. Alexander C. Endurance. Oslo: Gyldendal, 1999.
12. Gran T. Mellem himmel og jord. Oslo: Gyldendal, 1927.
13. Katalog. Norsk Teknisk Museum. Oslo: Norsk Teknisk Museum, 1971.
14. Gran T. Under britisk flag. Kristiania: Gyldendal, 1919.
15. Friis J, Hegna T, red. Arbeidernes leksikon. 3. bd. Oslo: Arbeidermagasinets forlag, 1933.
16. Haga A. Valdres 1940. Oslo: Cappelen, 1999.
17. Mountevans ERGR. South with Scott. London: Collins, 1962.
18. Gran T. Heia – La Villa. Oslo: Damm, 1932.
19. Gran T. La Villa i kamp. Oslo: Gyldendal, 1934.
20. Gran T. Triumviratet. Kristiania: Gyldendal, 1921.
21. Freud S. Gesammelte Werke, Bd. IV, V, VIII, X, XIII, XVII. London: Imago Publishing, 1945 – 55.
22. Chasseguet-Smirgel J. On acting out. Int J Psychoanal 1990; 71: 77 – 86.
23. Hartmann E. Boundaries in the mind. New York: Basic Books, 1991.
24. Gabbard OG, Lester EP. Boundaries and boundary violations in psychoanalysis. New York: Basic Books, 1995.
25. Albretsen CS. Roald Amundsen. Tidsskr Nor Lægeforen 1996; 116: 3640 – 2.
26. Evans ERGR. South with Scott. London: Collins, 1922.
27. Anthi P. Roald Amundsen. Int J Psychoanal 1999; 80: 995 – 1010.
28. Bomann-Larsen T. Roald Amundsen. Oslo: Cappelen, 1995.
29. Freuchen P. Kammerat Knud. I: Bogen om Knud. København: Westermann, 1944: 107 – 56.

Publisert: 30. juni 2000. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2023. Lastet ned fra tidsskriftet.no 18. januar 2023.